

INOSTRANI KAPITAL U JUGOSLOVENSKOJ PRIVREDI

Milorad UNKOVIC

a) RAZLOZI ZA KORIŠĆENJE INOSTRANOG KAPITALA

Deficit spoljne trgovine i neto uvoz inostranog kapitala karakterističan je za zemlje koje su opredeljene na ubrzan razvoj i revolucionarne promene u privrednoj strukturi, a imaju ograničenja i disproporcije u raspoloživim faktorima razvoja. To je slučaj i sa Jugoslavijom, koja je za ostvarivanje željene stope rasta morala koristiti i inostrani kapital. U tom smislu poučna je analiza dr-a Kovača kojom je dokazano da bi rast privrede od 7,52% u Jugoslaviji zahtevao rast ukupnih investicija za 8,3%, rast uvoza repromaterijala za 13,98%, rast uvoza investicionih dobara za 4,2%, rast uvoza robe široke potrošnje za 7,1% i rast deficita tekućeg bilansa za 9,17% prosečno godišnje. Sa uvećanjem stope rasta deficit tekućeg bilansa, a time i uvoz inostranog kapitala beleži ekspoencijalni trend.¹

Jugoslavija se najviše zaduživala usled deficita u domaćoj akumulaciji u odnosu na investicije koje je zahtevala željena stopa privrednog rasta.

U neposredno-posleratnom periodu najdeficitaniji faktori razvoja bili su oprema, postrojenja, tehnologija i hrana. Ovi faktori bili su i najznačajniji opredelitelji uvoza kapitala. Uvozom kapitala dopunjavana je realna domaća akumulacija i poboljšavana njena kvalitativna struktura, posebno u domenu tehnologije i opreme.

U periodu posle Privredne reforme iz 1965. i dalje je delovao nedostatak tehnologije, ali takođe i energije, sirovina i repromaterijala, usled stvorenih strukturnih disproporcija u jugoslovenskoj privredi. Pored toga inostrani kapital korišćen je i kao sredstvo da se uklone nedostaci u emisionoj politici i u politici raspodele nacionalnog dohotka. Od 1965. godine počinje da se sprovodi restriktivna emisiona politika pod ubeđenjem da je ona dovoljna da se ostvari stabilizacija domaće privrede. To je dovelo do uvoza finansijskog kapitala, koji je na deviznom tržištu plasiran u devizne rezerve, da bi se došlo do dinarskih sredstava za održavanje dinarske likvidnosti domaćih privrednih

¹ Oskar Kovač: *Spoljnoekonomska ravnoteža i privredni rast*, PFV «Oeconomica», Beograd, 1973. str. 149.

subjekata. Deo kapitala koji je korišćen na ovaj način sigurno je išao u razvoj preko plasiranja deviznih rezervi, ali je deo takođe išao u neproizvodnu potrošnju iznad realnih mogućnosti privrede. To je vodilo i korišćenju inostranog kapitala koji nije bio u funkciji privrednog razvoja.

Način i politika raspodele dohotka, takođe su značajno uticali na korišćenje inostranog kapitala. Nivo domaće akumulacije bio je ispod iznosa, koji je bio omogućen realnim kretanjem dohotka po glavi stanovnika. Na to su posebno uticali rast lične potrošnje iznad produktivnosti rada, opterećenje privrede opštom i zajedničkom potrošnjom i nedovoljna samoupravna transformacija banaka koja je uslovljavala prelivanje akumulacije za otplate kredita i jačala kreditni odnos na štetu samofinansiranja privrede. Pored toga domaća akumulacija je usitnjena i teško se ostvaruje njena koncentracija na investicione objekte od prioritetnog značaja, kao i njeno racionalno korišćenje.² Inostrani kapital, je u ovoj fazi razvoja dopunjavao potrebe za akumulacijom i poboljšavao njenu kvalitativnu strukturu.

U periodu posle 1970., deluje talas novog investicionog ciklusa. Rešavanje razvojnih prioriteta i otklanjanje strukturnih disproporcija nagomilanih u prethodnom periodu, zahteva ogromne investicione poduhvate. Da bi se oni ostvarili neophodno je povećati učešće domaće akumulacije u raspodeli dohotka, ostvariti njeno ukрупnjavanje na principima samoupravnog povezivanja i udruživanja i usmeravati je u društveno prioritetne i rentabilne projekte. Tako bi se uvoz inostranog kapitala zadržao u razumnim granicama. Međutim, uvoz inostranog kapitala biće i dalje neophodan kako usled deficita u opremi i tehnologiji, tako i kao posledica strukturnih disproporcija u domaćoj privredi.

Deficit u opremi i tehnologiji biće i dalje veoma značajan faktor korišćenja inostranog kapitala i pored toga što je već na dostignutom stupnju razvoja logično očekivati postepenu supstituciju uvozne opreme i tehnologije domaćom. To će posebno bit slučaj kod nabavke one tehnologije koju stranac ustupa isključivo u sklopu zajedničkih proizvodnih aranžmana sa domaćim poslovnim subjektima (zajednička poslovna ulaganja). Takođe će, sve dok se ne otklone strukturne disproporcije u domaćoj privredi, na uvoz kapitala delovati nedostatak energije, sirovina i repromaterijala. Obim uvoza kapitala zavisice i od toga kakve rezultate budemo postizali na svetskom tržištu, u jačanju konkurentnosti, a time i obima jugoslovenskog izvoza i domaće dimarske i devizne akumulacije.

b) RELATIVNI ZNAČAJ INOSTRANOG KAPITALA I PROBLEMI ZADUŽENOSTI

U periodu 1950—1975. inostrani kapital u Jugoslaviji učestvovao je prosečno godišnje sa 20,6% bruto investicija u osnovne i obrtne fon-

² U domenu mogućeg načina uvećavanja domaće akumulacije i njene samoupravne koncentracije poučna su istraživanja o »programiranoj akumulaciji« (vidi Milutin Čirović: *Monetarno kreditni sistem*, »Savremena administracija«, Beograd, 1976. str. 12 i 13.

Tabela br. 1 Kretanje privrednih investicija, deficita deviznog bilansa, deviznog priliva od robe i usluga, društvenog proizvoda (u milionima dinara)

Godina	Ukupni utrošak za investicije u osnovna i obrtna sredstva privrede	Deflacionisan utrošak za investicije u osnovna i obrtna sredstva privrede	Deficit deviznog bilansa (1 \$ = 17,00)	Društveni proizvod po cenama iz 1972.	Devizni priliv od robe i usluga	Korišćen inostrani kapital u toku godine (1 \$ = 17,00)	Oplaćeno u toku godine (1 \$ = 17,00)	Neto dug (1 \$ = 17,00)	Stanje duga krajem godine (1 \$ = 17,00)
1950.	1.800	5.357	1.950	50.229	3.247	544	136	408	4.913
1951.	2.000	5.814	3.563	52.140	3.910	3.145	238	2.907	5.287
1952.	2.311	6.707	1.894	56.368	5.015	3.179	340	2.839	5.661
1953.	2.945	8.366	3.476	60.938	3.910	2.091	357	1.734	6.052
1954.	3.350	9.739	1.700	65.879	4.409	3.278	391	2.887	6.358
1955.	3.542	9.839	2.238	71.221	5.505	1.805	527	1.278	4.675
1956.	3.546	9.636	1.288	76.986	7.410	3.387	577	2.860	4.675
1957.	4.348	11.816	2.726	92.781	9.295	1.719	629	1.090	5.287
1958.	4.400	11.702	2.726	94.527	9.833	3.562	584	2.978	6.449
1959.	5.686	15.102	2.799	109.909	10.688	1.476	833	343	6.415
1960.	7.105	18.502	3.037	118.283	12.458	2.705	969	4.734	6.562
1961.	8.719	17.438	3.950	125.086	13.087	5.824	1.179	4.645	6.656
1962.	9.582	19.164	3.524	129.383	14.900	4.224	1.513	2.711	10.636
1963.	10.368	20.736	3.584	145.026	17.543	5.468	1.922	3.546	13.133
1964.	13.217	24.938	4.012	161.607	21.152	4.546	2.530	1.996	14.568
1965.	13.467	22.077	2.520	164.658	24.655	6.242	3.059	3.185	18.533
1966.	16.036	23.934	2.059	177.511	28.387	6.672	3.701	3.185	21.627
1967.	16.374	23.730	2.153	181.520	31.418	7.028	3.486	3.545	24.926
1968.	20.310	29.725	2.919	188.173	36.306	6.796	4.393	2.403	27.386
1969.	23.045	32.458	4.110	206.339	42.038	8.795	5.159	3.656	31.189
1970.	29.721	38.104	7.843	235.540	55.452	14.244	6.987	4.247	35.482
1971.	30.193	33.481	8.055	235.540	65.522	20.461	9.309	11.152	47.463
1972.	35.836	33.836	+ 362	245.567	72.743	25.675	12.023	13.652	62.144
1973.	44.051	38.983	+ 3.764	257.684	97.954	24.582	14.977	9.605	75.599
1974.	61.540	42.151	+ 21.991	279.685	125.120	29.053	18.190	11.605	86.394
1975.	89.891	50.501	16.411	289.029	192.906	36.006	16.983	19.023	104.737

Izvori: Statistički godišnjak 1961. str. 282; 1976. str. 134—135; 296—297; Statistički godišnjak 1968. str. 39; Statistički bilten SDK br. 2 od 1966. str. 76, 79; br. 11. od 1970. str. 70, 73; br. 8 od 1976. str. 68, 71 i Balance of Payments Yearbook vol. 9/1958.

za daleko veće efekte u korišćenju domaće akumulacije i inostranog kapitala u periodu koji je pred nama.

Efekti inostranog kapitala na *akumulativnost* jugoslovenske privrede razvijali su se u pozitivnom, a delom i u negativnom pravcu. Pozitivna dejstva su ispoljena preko uvećavanja domaće dohotka koji je osnovica akumulacije,¹¹ a negativna preko visokih otpлата inostranog kapitala koje smanjuju akumulaciju za razvoj u određenom periodu. Regresija između kretanja domaće akumulacije (kao zavisne) i uvoza inostranog kapitala (kao nezavisne varijable), ukazuje na komplementarnost uvoza inostranog kapitala sa domaćom akumulacijom. To znači da Jugoslavija još nije dostigla nivo razvoja na kome bi se inostrani kapital mogao supstituisati domaćom akumulacijom u potpunosti, a na principima konkurentnosti.¹¹

Inostranom kapitalu se često upućuje kritika da je jugoslovensku privredu doveo u visoku tehnološku zavisnost od inostranstva. Međutim, teško je zamisliti sadašnji nivo tehnološkog razvoja, bez korišćenja inostranog kapitala. Osvajanje i uvođenje sopstvene tehnologije zahteva velike investicije u istraživanje tehnoloških modela i postupaka i stimulativni status naučnoistraživačkog rada, a za sve je to potrebno dostići određeni nivo dohotka per capita. Uvoz inostranog kapitala daje pozitivne efekte na tehnološki razvoj, ako omogućuje da se u zrelijim fazama razvoja supstituiše sa domaćim tehnološkim rešenjima. To znači da je potrebno daleko više napora uložiti na koordinaciji u korišćenju inostrane ili razvoju domaće tehnologije. A nivo dohotka, od oko \$ 2000 po glavni stanovnika nam to već omogućuje. Kad razvoj nauke i tehnike omogućiti proizvodnju dovoljnih i kvalitetnih tehnoloških imputa, biće moguća supstitucija inostranog kapitala u domenu tehnologije. Sve dok se to ne ostvari nadvladava pozitivan uticaj inostranog kapitala na tehnološki progres, u odnosu na tehnološku zavisnost. To nas ne oslobađa potrebe da u svim fazama razvoja koordiniramo akcije na traženju najpovoljnijih rešenja u korišćenju inostrane i usavršavanju domaće tehnologije, nalazeći između njih pravilne odnose i kombinacije ili boreći se za relativno smanjivanje tehnološke zavisnosti zemlje od inostranstva.

Tehnološki progres uticao je pozitivno na proizvodnju, a time i na spoljnotrgovinsku strukturu, što je delom zasluga i uvoza inostranog kapitala. Učešće industrije u ukupnom izvozu poraslo je, u periodu 1950. do 1975., za 4 puta, a vrednost spoljnotrgovinske razmene je takođe učetvorostručena. Neposredno posle rata realizovano je ispod 10% društvenog proizvoda u međunarodnoj razmeni, a u 1975. realizovano je 25%. Neto uvoz kapitala učestvovao je u finansiranju robnog uvoza sa 10% u 1950., 18% u 1960. i sa 25% u 1975. Prosečno je neto korišćeni inostrani kapital u periodu 1950—1975. učestvovao sa 25% u finansiranju robnog uvoza.¹² Efekti na izvoz nisu dali očekivane rezultate, i pored toga što je inostrani kapital samo dodatni opredelitelj iz-

¹¹ Isto, str. 181.

¹² Za inostrani kapital: tabela 1 ovog rada, a za robni uvoz: Statistika spoljne trgovine Jugoslavije.

vozne ekspanzije. Korišćeni inostrani kapital, zbog toga u celini nije dao očekivane rezultate na *platni bilans*. Uvoz kapitala povećavao je uvoz robe, a da taj uvoz istovremeno nije praćen adekvatnim povećavanjem izvoza.

Efekti inostranog kapitala na zaposlenost bili su različiti kod pojedinih oblika uvoza kapitala. Direktna zajednička ulaganja, imala su pre negativna nego pozitivna dejstva, usled delovanja tehnološkog progressa na zaposlenost. Pozitivno su uticali zajmovi i krediti Međunarodne banke putem izgradnje novih objekata (hidroelektrane, melioracije, vodovodi, saobraćajnice itd.), koji su najčešće zapošljavali i dodatnu radnu snagu. Efekte ostalih oblika došta je teško pratiti. Međutim, stoji činjenica da je rešavanje nezaposlenosti kompleksan problem, te da se ne sme ni očekivati od inostranog kapitala da ga on rešava. Inostrani kapital, pre treba sprečavati da ne deluje negativno na ovom polju. Nezaposlenost nije samo ekonomski, nego dubok socijalni i politički problem. Njegovo rešavanje zahteva krupne investicije u proširivanje proizvodnje, veći razvoj tercijalnih delatnosti i pravedniju raspodelu društvene svojine. A to se može postići samo merama i akcijama u domaćoj razvojnoj politici.

Inostrani kapital nije dao očekivane efekte ni na unutrašnju privrednu stabilnost, pošto je u periodima najviše monetarne ekspanzije uticao na porast novčane mase, a time i na povećanje cena. Ispoljavao je i druge negativne efekte, dezintegrirajuće je delovao na saradnju domaćih privrednih subjekata, često je prenosio standardne proizvodnje i potrošnje, koji su oličenje potrošačkog mentaliteta i tehnokratizma. Međutim, snažni zaštitni mehanizmi jugoslovenskog samoupravnog sistema, umanjivali su ova njegova negativna dejstva.

d) TENDENCIJE I PERSPEKTIVE U KORISCENJU INOSTRANOG KAPITALA

Najnovije tendencije u korišćenju inostranog kapitala od strane Jugoslavije imaju dva opredeljujuća pola: a) razvojnu politiku zemlje i b) situaciju u svetskoj privredi.

Jugoslavija je još uvek u fazi intenzivnog razvojnog preobražaja. Privredni rast od 5—7% prosečno godišnje i dalje ostaje neophodan uslov prestrukturiranja privrede, povećanja društvenog bogatstva i životnog standarda, te poboljšavanja konkurentskog položaja u svetskoj privredi. Najnoviji investicioni ciklus pod pritiskom je s jedne strane potrebe za visokom stopom rasta a s druge strane povećanim ulaganja u tzv. prioritetne privredne delatnosti (energetika, agroindustrijski kompleks, metalurgija, bazna hemija nemetali, mašingradnja, brodogradnja, magistralni saobraćaj i inostrani turizam), u cilju uspostavljanja trajnije stabilnosti u privrednim tokovima. To će zahtevati efikasnu kombinaciju domaćih i inostranih faktora razvoja i brže prilagođavanje domaće proizvodnje tražnji na unutrašnjem i spoljnim tržištima.

Kočenje normalnog uvoza kapitala u sadašnjoj fazi razvoja destimulativno bi se odrazilo na stopu rasta. To pokazuje praksa svih zemalja koje su prišle kompletnoj izmeni načina života, nivoa i struktu-

re razvoja, a vekovno su bile zaostale. Zbog toga će akcenat trebati staviti na pronalaženje onog nivoa deficita tekućeg bilansa u uvozu kapitala, u svakoj godini, kao i uslova zaduženosti koji će garantovati najpovoljnije efekte na privredni razvoj, a da se istovremeno osigurava održavanje spoljofinansijske likvidnosti domaćih privrednih subjekata i zemlje u celini prema inostranim poslovnim subjektima i inostranim privredama.

Čak i u uslovima rešavanja otvorenih pitanja u samoupravnoj dogradnji privrednog sistema u pogledu ostvarivanja nagrade prema radu, većeg izdvajanja na akumulaciju, njenog ukрупnjavanja, racionalnije upotrebe i usmeravanja u bazične privredne sektore, kao i konkurentnijeg ponašanja u proizvodnji i na svetskom tržištu, nivo domaće akumulacije, ni u kvalitetu ni u kvantitetu, neće moći da pokrije stopu investicija koje će zahtevati privredni razvoj. Ovo ne znači da snižavanje proizvodnih troškova, povećavanje produktivnosti rada, povećano izdvajanje na domaću akumulaciju i racionalnija upotreba akumulacije neće uticati na smanjivanje relativnog nivoa zaduženosti.

Ako se dobro iskoristi sadašnji investicioni ciklus valja očekivati da će uloga inostrane akumulacije relativno slabiti, jer će biti više domaćih tehnoloških inovacija, efektivne opreme, poboljšaće se kvalitet proizvodnje, sam proces razvoja težiće uravnoteženju tekućeg bilansa. To je slučaj sa višom središnjom fazom razvoja, pod uslovima da se vodi odgovarajuća razvojna politika. Za Jugoslaviju kao malu zemlju primarnu važnost dobija ekspanzija izvoza i povećanje izvozne sposobnosti. Takođe će na uvoznju strani biti potreban usmeren restriktivizam, koji će omogućiti da se bolje iskoriste domaći faktori razvoja, brže primenjuje moderna tehnologija i uspostavljaju racionalniji odnosi u proizvodnji. Središnja faza naglašava značaj intenzifikacije razvoja, a to znači i veću potrebu za specijalizacijom proizvodnje. A za specijalizaciju i kooperaciju potrebno je aktivno uključivanje u međunarodnu podelu rada. O svetskim kriterijumima i standardima proizvodnje moraće se, međutim više voditi računa, kako bi se na bazi racionalnih troškova i produktivnosti osigurala nesmetana privredna saradnja i uključivanje u međunarodnu podelu rada. Svetske cene, troškovi i slično predstavljaju tako značajne varijable o kojima se uvek mora voditi računa, isto kao i o unutrašnjim varijablama koje određuju strategiju razvoja.

Platni bilans Jugoslavije ostaje svakako deficitaran još za doglede vreme, jer nema izgleda da i pored napretka, izvoz robe i nevidljive razmene, u kratkom roku, dostigne nivo uvozne tražnje. Visoka uvozna zavisnost proizvodnje i pritisak uvreženih navika u potrošnji mogu se, bez štete po privredni rast, menjati samo adekvatnim ekonomsko-političkim akcijama sračunatim na duži rok. Iskustvo mnogih, danas razvijenih, zemalja pokazuje da je razduživanje složen i dugoročan proces. Međutim, ne treba mi dokazivati činjenicu da se na dugi rok mora kao cilj imati ravnoteža platnog bilansa, pošto preterano narušavanje ravnoteže može postati prepreka u realizaciji željene stope privrednog rasta i drugih ciljeva privrednog razvoja. Stoga je poželjno da se unapred planira i oceni kada privreda treba da pređe u stanje ravnoteže, odnosno do kog stepena se ona može udaljiti od

ravnoteže i koliki vremenski razmak sme biti između dva različita stanja ravnoteže.

Ako se na odgovarajući način bude podizala efikasnost ukupnog društvenog razvoja, Jugoslavija ima šansu da u periodu ostvarivanja razvojne politike do 1985., počne ozbiljnije da se razdužuje i smanjuje relativni značaj inostranog kapitala u domaćoj privredi. Ako izvoz roba i usluga u ovom periodu bude rastao po prosečnoj godišnjoj stopi od 12%, a uvoz roba i usluga po prosečnoj godišnjoj stopi od 10%, koliko je to i planirano; Jugoslavija bi već počev od 1985. godine imala šansu da izravna godišnji tekući bilans tj. da pređe iz faze tzv. *mladog dužnika* u fazu tzv. *zrelog dužnika*. To bi praktično značilo da bi Jugoslavija već imala suficit godišnjeg tekućeg bilansa i neto godišnji izvoz kapitala, da bi za najmanje jednu deceniju kasnije bila sposobna da otplati ceo inostrani dug. Pod pretpostavkom da relativna izdvajanja na akumulaciju i stopa rasta izvoza ostanu najmanje na nivou proseka 1965—1975. i da se ne povećava kapitalni koeficijent, to bi krajem ovoga stoljeća omogućilo Jugoslaviji da se pretvori u neto izvoznika kapitala, tj. da pređe na ukupno samofinansiranje nacionalne privrede i postane tzv. *mladi poverilac* u izvozu kapitala. To je, normalno, uslovljeno pravilnom samoupravnom kombinacijom faktora proizvodnje i pravilnom razvojnom politikom koja će omogućiti da se ove zamisli ostvare! Uz stopu rasta od 7% prosečno godišnje Jugoslavija bi imala dohodak per capita od \$ 3800 u 1995 i \$ 5300 u 2000. godini (kurs iz 1975.). To bi bio nivo dohotka, od dohotka evropskih zemalja, koje su u zadnjim godinama prešle na samofinansiranje nacionalnog razvoja (Norveška, Švedska, Danska).

Međutim, ako se za pretpostavku uzmu stope kretanja izvoza i uvoza robe i usluga iz perioda 1960—1970. onda se period prerastanja Jugoslavije iz stanja *mladog dužnika* u stanje *mladog poverioca* produžuje za još jednu deceniju, tako da bi Jugoslavija ozbiljnije počela da izvozi kapital tek u poslednjoj deceniji ovoga stoljeća, da bi se konačno razdužila i postala neto izvoznik kapitala u prvim decenijama sledećeg stoljeća. Ovo je verovatno realnija procena, pogotovo ako se u obzir uzmu promenjene okolnosti u svetskoj privredi i razvojna faza u kojoj se domaća privreda nalazi.

Pored ovoga globalnog koncepta nivoa zaduženosti, postoji i mikro nivo korišćenja inostranog kapitala, tj. kapacitet korišćenja inostranog kapitala od strane pojedinih privrednih subjekata i na konkretnim ekonomskim projektima. Nivo uvoza kapitala u konkretnim projektima zavisi od odnosa cene koštanja ili dohotka (dinarskog i deviznog) koji taj kapital proizvodi. A da bi se to ocenilo potrebno je analizirati efekte korišćenja inostranog kapitala u konkretnim projektima i to posebno sa aspekta uticaja na razvoj, poboljšavanje privredne strukture, štednju i odnose izvoza i uvoza. U suštini ostaje važeći princip da se prvenstveno zadužuje onaj koji je u stanju da uspešno otplaćuje inostrani kapital, imajući normalno u vidu i efekte na ukupni privredni razvoj komune, regiona, republika (pokrajine) i zemlje u celini.

Spoljne okolnosti nam neće ići naruku. Privredni rast u zemljama OECD već nekoliko godina stagnira ili opada i to će uticati na mogućnost našeg izvoza. U zemljama SEV takođe se bore za veću stabilnost i čvršću međusobnu povezanost, po potrebi i na štetu uvoza iz trećih

zemalja. Razvoj odnosa sa zemljama u razvoju postavlja se kao prioritet, ali će generalno trebati više selektivnosti u politici spoljnoekonomskih odnosa sa ovim zemljama.

Disproporcije koje je u svetskoj privredi stvorio kapitalistički proces reprodukcije, zahtevaju nove prilaze i metode rešavanja reprodukcije društvenog kapitala. Unutar kapitalističkih zemalja magomilani su veliki privredni problemi koji zahtevaju sve više kapitala za njihovo otklanjanje. S druge strane, potrebe kapitalističkih zemalja za povećavanjem izvoza i proširenjem proizvodnje u inostranstvu, uslovljavaju intenzivan izvoz kapitala. Usklađivanje ovih potreba i mogućnosti, a posebno nužnost ubrzanja privrednog razvoja zemalja u razvoju zahtevaju krupne promene i u sistemu kapitalističkih zemalja i u svetskom privrednom poretku. Institucije na kojima počiva razvoj međunarodnih ekonomskih odnosa, međutim, nisu dovoljno elastične da odgovore na krupne probleme svetskog privrednog razvoja.

U kapitalističkim zemljama tek sazreva svest da se bez bržeg razvoja zemalja u razvoju i njihovog pravednijeg položaja u svetskoj privredi, svet neće spasiti od trajnih kriza i žarišta. Povećanjem cena nafite i nekih značajnih sirovina u 1973. i 1974. godini, došlo je do delimične ispravke istorijskih nepravdi, nanetih zemljama u razvoju kroz eksploataciju i nepravedne odnose razmene na svetskom tržištu. Ovaj proces, izuzev za naftu, trajao je samo dok se kapitalističke zemlje nisu organizovale i osposobile da vrate točak isetrije u odnosima razmene, čak i ispod nivoa na koje su bili stigli pre ispravki iz 1974. godine. Umesto toga, ove zemlje zagovaraju veće transfere kapitala u zemlje u razvoju, kako bi dokazale da one »pomažu« zemlje u razvoju, a ne da vraćaju tim putem njihova bogatstva oduzeta eksploatacijom na svetskom tržištu. Pa, i pored obećanja, rešenja se i u transferu kapitala sporo iznalaze.

Socijalističke zemlje SEV-a prihvataju napore zemalja u razvoju za menjanje njihovog položaja u svetskoj privredi. Međutim, nije dovoljna njihova praktična pomoć ovim zemljama. Ostaje činjenica da su i zemlje SEV oskudne u kapitalu i da je ta situacija dugoročnije prirode.

U ovim okolnostima, Jugoslavija će u politici izvoza i uvoza kapitala morati da kombinuje zakonitosti objektivnog sukobljavanja ponude i tražnje sa planskim mehanizmom alokacije domaćih i inostranih faktora razvoja, malazeći najpovoljnije oblike i izvore korišćenja inostranog kapitala.

Dosadašnji sistem izvoza i uvoza kapitala prošao je kroz nekoliko razvojnih faza. Te faze su odgovarale nivou razvoja socijalističkog samoupravljanja i nivou privrednog razvoja.

U periodu administrativnog upravljanja u privredi jedino je država bila nadležna da izvozi i uvozi kapital. Država je najčešće operativno te poslove sprovodila preko Narodne banke Jugoslavije, koja je u to vreme bila i jedina bankarska institucija. Zaduživanje je bilo sve do Rezolucije IB usmereno na zemlje Istočne Evrope. Uvoz kapitala iz zemalja Zapada, izuzev međunarodne ekonomske pomoći, bio je pod dozorenjem zbog socijalističkog sistema u Jugoslaviji, a uvoz kapitala iz Međunarodnih finansijskih institucija bio je ograničen neregulisanim dugovima stare Jugoslavije. Uvoz kapitala sa Istoka bio je najviše

namenjen uvozu tehnologije za bazičnu industriju, posebno za rudarstvo i metalurgiju, a uvoz kapitala koji je odobran preko UN za uvoz hrane, robe široke potrošnje, opreme i energije. Kapital istotnih socijalističkih zemalja je plasiran više pod političkim motivima, da bi se Jugoslavija potpuno »integrisala u socijalistički lager«, nego što je bio podložan ekonomskim kriterijumima. To je potvrdila Rezolucija IB, kada su potpuno preostali politički i ekonomski odnosi sa ovim zemljama. Plasiranje inostranog kapitala, u ovom periodu, bilo je podređeno centralnom državnom planu koji se nije dovoljno oslanjao na ekonomske pokazatelje. Često se dešavalo da su kapital jedni koristili, a drugi otplašivali.

Kada su zemlje Istočne Evrope zavele ekonomsku blokadu, Jugoslavija je bila izložena velikim poteškoćama u uspostavljanju ekonomskih odnosa sa kapitalističkim zemljama. Posebno je bilo teško dobiti inostrani kapital, bez političkih ustupaka. Kapital multilateralnih organizacija, kao i kapital koji je u okviru raznih programa (UNRA, UNICEF itd.) plasiran preko Ujedinjenih nacija bio je jako skroman da bi i približno mogao odgovoriti na razvojne potrebe Jugoslavije. Bilateralne državne kredite razvijene kapitalističke zemlje odobravale su rađe zemljama u čiji su politički sistem one imale puno poverenje. Trebalo je dokazati svetu i ubediti kapitalističke zemlje, naviknute na eksploataciju, o ispravnosti nezavisnog jugoslovenskog puta razvoja, koji je u interesu stabilnih i ravnopravnih društvenih odnosa svih zemalja u svetu. Tako je Jugoslavija postala retka zemlja koja je koristila značajne sume bilateralnog javnog kapitala razvijenih kapitalističkih zemalja, a da je uspeła da očuva potpuno nezavisan i jedinstven u svetu put izgradnje socijalizma.

Sa uvođenjem radničkog samoupravljanja u 1952. godini sistem izvoza i uvoza kapitala pratila je decentralizacija, ali jako postepena. Tamo gde je država i odstupila da se zadužuje preko Narodne banke, pravo izvoza i uvoza kapitala dobile su samo strogo određene poslovne banke koje su bile pod velikom kontrolom države.

Sredinom pedesetih godina prionitet je dat preradivačkim industrijama i orijentaciji na zapadnu tehnologiju u obliku licenci i industrijske kooperacije. Razvojem montažne industrije supstituisan je uvoz finalnih i povećavan uvoz delova za sklapanje, repromaterijala i sirovina. Inostrani kapital počinje se sve više plasirati u metalnu industriju, elektroindustriju i hemijsku industriju, a jača uloga neposrednih proizvođača u zaduživanju. Sa Privrednom reformom iz 1965. godine privreda je dobila mogućnost da samostalno izvozi i uvozi kapital, bilo neposredno ili preko banaka, koje su počele da bivaju sve više pod njenom kontrolom. Međutim, zamenu državne regulative u izvozu i uvozu kapitala nije pratila adekvatna organizovanost samoupravne baze, pa je došlo do nedovoljne koordiniranosti pri istupanju na inostrana tržišta kapitala. To je pogoršavalo uslove i kriterijume zaduženosti. Snaga domaćeg pregovarača bila je slaba, pa nam je uslove zaduživanja uglavnom nametao spoljni pregovarač. Tek je sa Ustavim amandmanima iz 1971. godine i kasnije Ustavom iz 1974 i Zakonom o udruženom radu iz 1977. shvaćena nužnost koordinacije, sporazumevanja, dogovaranja i planiranja, organizovanog nastupa i jedinstvenih krite-

nijuma u izvozu i uvozu kapitala, da bi razvoj samoupravljanja u ovoj sferi dobio i ekonomsku podlogu.

U korišćenju inostranog kapitala, u celokupnom posleratnom periodu, poteškoće su nastajale kod usklađivanja interesa pojedinih radnih organizacija sa društvenim interesima. U praksi je dolazilo i do krajnosti. Ako se zaduživala država i plasirala kapital po svojim kriterijima, najčešće je dolazilo do preraspodele društvenih vrednosti — jedni su kapital koristili, a drugi ga otplaćivali. Ako se, pak, zaduživala pojedinačna radna organizacija ona je gledala, uglavnom, sopstvene interese, bez obzira kakve je takvo zaduživanje imalo efekte na ukupni privredni razvoj, strukturu privrede i na kretanje cena. Prava veština sistemske regulative je da se ovi pojedinačni i opštedruštveni interesi usklade za dobro radnih organizacija i društvene zajednice u celini, a u cilju razvoja društvenog samoupravljanja i materijalnog razvoja u celini.

Optimalna struktura zaduženosti Jugoslavije opredeljena je dostignutim nivoom razvoja, samoupravnim društvenim sistemom i tendencijama njegovog razvoja, nivoom uključenosti zemlje u međunarodnu podelu rada i njegovim dinamičkim pomenama i perspektivama, te realnom situacijom u međunarodnim tokovima kapitala. Za Jugoslaviju je najpovoljnije da se što više zadužuje kod multilateralnih i regionalnih finansijskih institucija. Međutim, imajući u vidu dosadašnju saradnju, raspoloživost sredstava i dostignuti nivo razvoja Jugoslavije, bilo bi veoma povoljno kada bi učešće kapitala ovih institucija poraslo u strukturi uvoza kapitala na 30% prosečno godišnje u vremenu ostvarivanja razvojne politike do 1985. godine. Komercijalni krediti direktnih isporučilaca opreme i finansijski krediti inostranih banaka i vlada, imajući u vidu ponudu kapitala na međunarodnim tržištima kapitala, verovatno će i dalje zadržati značajan ponder od najmanje 40% ukupnog uvoza kapitala. Krediti za likvidnost, biće i dalje neophodni iako su oni često nepovoljan element u strukturi zaduženosti. Njihovo učešće trebalo bi ograničiti na maksimum 15%. Zajednička poslovna ulaganja imaju tendenciju rasta, pa bi se moglo očekivati njihovo učešće od 10% u ukupnom korišćenju inostranog kapitala. Portfolio ulaganja i dosada beleže skromno učešće, pa ne bi trebalo očekivati povećanje njihovog učešća iznad 5% u strukturi ukupnog uvoza kapitala. Ovakva struktura bi se ostvarivala kao proseak, s tim da bi mužno u pojedinačnim godišnjim tokovima dolazilo do otstupanja.

Jugoslavija se nalazi u fazi ostvarivanja srednjoročne i dugoročne strategije razvoja. Komponente spoljne trgovine uvučene su u sve pore privrednog života i privrednog napretka. Inostrani kapital, u nedostatku domaće akumulacije, biće neophodan faktor razvoja. Uvoz kapitala osigurava upotpunjavanje najsavremenijih, a u zemlji najoskudnijih faktora razvoja (opreme, postrojenja, tehnologija, repromaterijali). Izvoz kapitala takođe će biti nužan u borbi za plasman, imajući u vidu ostru konkurenciju na svetskom tržištu i nužnost povećanja izvoza u domaćoj razvojnoj politici. U osetljivosti i složenosti uvoza i izvoza kapitala trebaće pronaći strategiju koja će omogućiti da se iskoriste njegove prednosti u ostvarivanju razvojne politike i privredne saradnje

sa svetom, a da se istovremeno njegove slabosti svedu na najnužniju meru. U tom smislu, smatramo korisnim i istraživanje prezentirano ovim člankom.

Primljeno: 14.11.1978.

Prihvaćeno: 16. 1. 1979.

FOREIGN CAPITAL IN THE YUGOSLAV ECONOMY

Milorad UNKOVIC

Summary

This article first analyses the motives for Yugoslavia's net capital import in the post-war period. These motives are closely connected with development of the aspirations and need for rapid economic growth and the deficit of development factors, especially in accumulation and technology.

There is also an appraisal of the relative importance of foreign capital in the period 1950—1975, as well as for the periods 1950—1960; 1961—1970, and 1971—1975. In the first period Yugoslavia had a very substantial share of foreign capital in total domestic investments; in the second period a decrease of its relative importance was registered; and in the third period again there was a relative growth of foreign capital inflow.

In order to answer the question of whether Yugoslavia is heavily in debt, the author analyzes two indicators: the share of net foreign capital used in domestic investments and the share of annual payments of foreign capital in the total foreign exchange inflow of the country. It has been proven that Yugoslavia is not overburdened in light of these two criteria. In order to maintain this tendency of self-financing, it would be recommendable to find for each year the optimal point of foreign capital inflow most favourable for development and, at the same time, guaranteeing liquidity in foreign payments.

A separate part of this article treats the effects of foreign capital. It has been estimated that the effects on development were positive, especially in the period 1950—1965 when the forms and conditions of foreign capital use were much more favourable. However, they cannot be positively estimated relevant to balance of payments and internal economic stability.

Finally, special attention was drawn to the importance of the strategy and policy of capital export and import, considering the trends in domestic development policy, the necessity for development and the strengthening of the self-management system, the changes in the world economy, and the aims of foreign policy and regional economic cooperation with the world.